

Mariola Kowalczyk

Zjawisko cyberprzemocy z wykorzystaniem wyników badań Nastolatki 3.0, przeprowadzonych przez NASK PIB

Wprowadzenie do zjawiska cyberprzemocy

W dzisiejszych czasach jesteśmy świadkami ciągłego postępu technologicznego. To, co dosłownie kilkanaście lat temu uznawane było za wytwór technologicznych możliwości i zamykało się niejako w sferze *science fiction*, dziś jest namacalną rzeczywistością, bez której człowiek nie potrafi się obejść. Internet każdego dnia zmienia nasze życie codzienne i otaczającą nas rzeczywistość, kreuje nowe możliwości, ale też stawia coraz to nowsze wyzwania. Nikomu zapewne nie jest obce zjawisko ogólnoświatowej wymiany informacji, stosowanie elektronicznych podpisów, korzystanie z usług e-bankowości czy, najbardziej dziś popularne, korzystanie z portali społecznościowych i komunikatorów społecznych. Nie tylko te zjawiska, ale i wiele innych prowadzą współcześnie do wirtualizacji rzeczywistości, a co za tym idzie cyfryzacji życia ludzkiego¹. Internet jest zarówno głównym źródłem pozyskiwania wiedzy ogólnoświatowej, jak i źródłem przechowywania i przetwarzania niezliczonych ilości danych osobowych i prywatnych. Nieostrożne korzystanie z możliwości, jakie daje cyberprzestrzeń, wiąże się z ryzykiem naruszenia sfery prywatności i bezpieczeństwa. Jest to zjawisko na tyle często spotykane w sieci, że można je już uznać za powszechne.

Nie ulega wątpliwości, że wszystkie relacje interpersonalne są obarczone dużym ryzykiem wystąpienia zachowań agresywnych. Jest to wpisane w ogólny kontekst historyczno-kulturowy rozwoju ludzkości. Każda społeczność generuje prawdopodobieństwo pojawienia się zachowań agresywnych, często w celu zaspokojenia potrzeb agresywności jednostki albo grupy. W literaturze

¹ J. Wasilewski, *Zarys definicyjny cyberprzestrzeni*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, wyd. Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Warszawa 2013, s. 225–235.

naukowej i publicystycznej dużą popularność zyskuje zagadnienie przemocy i agresji występującej wśród dzieci, młodzieży i dorosłych, w środowisku rodzinnym, szkolnym czy w pracy². W czasach szybkiego rozwoju technologii internetowej i komunikacyjnej pojawiają się nowe obszary aktywności ludzkiej, które tworzą nowe, dotychczas nieistniejące formy zachowań agresywnych lub przemocowych. Iwona Uflik-Jaworska pisze, że na polskim gruncie naukowym pojawia się wiele kontrowersji skupiających uwagę na ciągle nieostrej terminologii dotyczącej zjawiska cyberprzemocy oraz wyrazów semantycznie pokrewnych, między innymi takich jak: wirtualna przemoc, *cyberbullying*, *cybermobbing*, agresja wirtualna³. Natomiast Jacek Pyżalski podaje różne typy agresji elektronicznej, takich jak: *cybermobbing*, agresja uprzedzeniowa, agresja wobec nieznanym czy celebrytów⁴.

Cybermobbing jest najbardziej rozpowszechnioną formą przemocy internetowej, dodatkowo charakteryzuje się szczególnymi cechami, jak względna anonimowość (tego typu agresja zapośredniczona jest przez medium elektroniczne). Sprawca ma ograniczone możliwości dostrzegania efektów swoich działań, niewidoczna jest dla niego także reakcja ofiary, jej emocje i uczucia. Takie czynniki sprawiają, że agresor nie widzi przeszkód, nie ma też zahamowań, co pobudza go do posuwania się w zachowaniach agresywnych jeszcze dalej. Jednak co najważniejsze, agresja pojawiająca się w komunikacji zapośredniczonej nie ma barier czasowo przestrzennych i zawsze może osiągnąć większe rozmiary niż ma to miejsce w świecie realnym. Druga ważna cecha *cybermobbingu* to ciągłość. Często jednorazowy akt agresji jest początkiem znęcania się poprzez powielanie czynności przemocowych przez innych użytkowników Sieci. Ostatnia cecha to powszechność: technologia i jej możliwości związane z istnieniem Internetu, telefonu komórkowego oraz mediów elektronicznych i społecznościowych sprawiają, że ofiara agresji w wielu przypadkach nie ma możliwości ucieczki przed agresorem. Ofiara może być narażona na przesładowanie czy nękanie niezależnie od czasu oraz miejsca, w którym się znajduje⁵.

Formy przemocy, z jakimi najczęściej można się spotkać w Sieci, są przeróżne. Do internetowej przemocy można zaliczyć: przemoc werbalną (wulgaryzmy,

² B. Kałdon, *Cyberprzestrzeń jako zagrożenie dla człowieka XXI wieku*, t. 37, nr 2, wyd. UKSW, Warszawa 2016, s. 95–97.

³ I. Uflik-Jaworska, *Cyberprzemoc czy cybermobbing? Terminologiczne kontrowersje i charakterystyka zjawiska*, [w:] *Psychologiczne konteksty Internetu*, red. B. Szmigielska, wyd. WAM, Kraków 2009, s. 198–199.

⁴ Zob.: J. Pyżalski, *Agresja elektroniczna wśród dzieci i młodzieży*, Sopot 2011.

⁵ *Ibidem*, s. 65–74.

ośmieszanie, ponizanie, wyzwiska, zastraszanie czy szantażowanie), nagrywanie filmów oraz robienie zdjęć bez zgody osoby, która jest nagrywana lub fotografowana, publikowanie prywatnych zdjęć i filmów bez wiedzy i zgody osoby, która się na nich znajduje (przede wszystkim filmików i zdjęć o charakterze wulgarnym, ośmieszającym, ponizającym itp.), a także podszywanie się pod innych⁶.

Zagadnienie cyberprzemocy jest bardzo rozległe, jednak w szczególności jest ono dotkliwe dla najmłodszej grupy użytkowników Sieci. To właśnie dzieci w głównej mierze narażone są na działanie negatywnych czynników cyberprzestrzeni przez swoją nieuwagę, brak kontroli rodziców/opiekunów, lekkomyślność i nieostrożność, czasem naiwność czy bez troskę. Jak duża skala zjawiska cyberprzemocy dotyczy nastolatków, pokazują ogólnopolskie badania przeprowadzone przez NASK PIB na przełomie 2018/2019 roku.

Opis metodologiczny badania

NASK od 2014 roku prowadzi cyklicznie, co dwa lata, badania dotyczące aktywności nastolatków w sieci. W roku 2018 miały miejsce najnowsze badania NASK PIB. Badaniami objęto 55 szkół z całej Polski, wzięli w nim udział uczniowie szkół podstawowych (N=531), gimnazjów (N=25), liceów (N=456), techników (N=161). W analizie wyników badań przyjęto podział uczniów na dwie grupy:

1. uczniowie siódmych klas szkół podstawowych i drugich klas szkół gimnazjalnych (takie połączenie występuje ze względu na niedawną reformę edukacji),
2. uczniowie szkół ponadgimnazjalnych, czyli uczniowie drugich klas liceów i techników.

Do opracowania tabel wynikowych ze zbioru dotyczącego uczniów przyjęto metodę korekty za pomocą wag dla zebranych w badaniu obserwacji, stosując stratyfikację *ex post* ze względu na płeć oraz wiek respondentów. W celu naliczenia wag wykorzystano dane Bazy Demograficznej GUS. Korelacje ze zmiennymi metryczkowymi użyto w stosunku do zmiennych, dla których takie tabele krzyżowe miały uzasadnienie.

W zakres badania wchodziły następujące obszary:

1. Sposoby użytkowania Internetu: sprawdzono, jaka jest skala zjawiska, rodzaje aktywności, miejsca oraz godziny użytkowania Internetu, a także urządzenia służące do łączenia się z Siecią.

⁶ Ł. Wojtasik, *Cyberprzemoc – charakterystyka zjawiska*, [w:] *Jak reagować na cyberprzemoc. Poradnik dla szkół*, red. Ł. Wojtasik, wyd. Fundacja Dzieci Niczyje, s. 7-9, https://www.edukacja.fdds.pl/cb0428e3-c0d8-47cb-8508-1b865100a1f9/Extras/ksiazka-jak_reagowac_na_cyberprzemoc-FDDS-12042017.pdf [dostęp 26.06.2019].

2. Media społecznościowe: zbadano platformy, z jakich korzysta nastolatki oraz jakie treści najczęściej publikuje i udostępnia w Internecie.
3. Autokorzyści afiliacyjne: w jaki sposób Internet przyczynił się do powiększenia wiedzy; zbadano także opinię nastolatków o środowisku internetowym oraz poproszono o podanie plusów i minusów korzystania z Internetu.
4. Technologie informacyjno-komunikacyjne w szkole i samoedukacji: sprawdzono, jak wykorzystywane są TIK w szkołach oraz w procesie samorozwoju nastolatków.
5. Cyfrowa transformacja: zapytano młodych ludzi, jakie mają nadzieje, obawy i oczekiwania związane z rozwojem Internetu.
6. Prywatność w sieci: sprawdzono, jak młodzi ludzie chronią swoje dane w sieci oraz jaką mają świadomość zagrożeń wynikających z użytkowania Sieci.
7. Cyberbezpieczeństwo: zbadano, w jakim stopniu nastolatków dotyczy zjawisko cyberataków, przemocy słownej, *patostreamy* oraz jak sobie z tym radzą.
8. Świadomość prawna: zbadano, jak wygląda u nastolatków poziom wiedzy oraz opinia o funkcjonowaniu norm, zapytano o postulaty wobec norm i jakie podmioty powinny być odpowiedzialne za cyberbezpieczeństwo.
9. Problematyczne użytkowanie Internetu (PUI): sprawdzono, do jakich celów młodzi ludzie używają smartfonów i w jaki sposób rodzice/opiekunowie sprawują opiekę nad użytkowaniem przez dzieci Internetu.

W kontekście zagadnień cyberprzemocy, będących głównym przedmiotem artykułu, w sposób szczególny zaprezentowano obszar dotyczący cyberbezpieczeństwa.

Analiza obszaru cyberbezpieczeństwo

W przestrzeni wirtualnej każdy użytkownik może być zarówno nadawcą, jak i odbiorcą informacji. Treści zamieszczane w Internecie mogą rozprzestrzeniać się w sposób nieograniczony przez takie bariery jak czas czy odległość. Przekazywane informacje można ze sobą wiązać i przekazywać innym użytkownikom, co ułatwia nie tylko komunikowanie się, ale też stosowanie przemocy. Przemoc w literaturze definiowana jest jako intencjonalne oraz zamierzone działanie człowieka, mające na celu kontrolowanie i podporządkowanie ofiary⁷. Dokonuje się ona między innymi poprzez naruszenie praw osobistych drugiego człowieka, manipulowanie, nieliczenie się z dobrem ofiary przemocy, powodo-

⁷ J. Helios, W. Siedlecka, *Współczesne oblicza przemocy, zagadnienia wybrane*, wyd. E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2017, s. 18.

waniem cierpienia⁸. Nękanie, realizowane za pomocą Internetu, związane jest z naruszeniem godności osobistej drugiego człowieka i oznacza powtarzające się manipulowanie, poniżanie dla własnych celów.

Wyniki badań jednoznacznie wskazują, że zdecydowana większość badanych spotkała się z przejawami przemocy internetowej, kierowanej przeciwko znajomej osobie, a jedynie 23,5% badanych odpowiedziało, że nigdy nie było świadkami takich zdarzeń. Dodatkowo respondenci spotkali się z takimi przejawami przemocy jak: wyzywanie (44,6%), ośmieszanie (44,3%) i poniżanie (43,3%). Duża część badanych spotkała się również z rozprzestrzenianiem kompromitujących treści na czyjś temat (28,6%), podszywaniem się pod kogoś (32,1%), straszeniem (25,6%) czy nawet szantażowaniem kogoś za pomocą Internetu (19,8%). Z danych zamieszczonych w tabeli 1. wynika, że zdecydowanie częściej świadkami każdej wymienionej w pytaniu formy cyberprzemocy byli uczniowie szkół średnich niż uczniowie szkół podstawowych i gimnazjów. W przypadku zależności ze zmienną płęć niedostrzegalne są statystycznie istotne różnice⁹.

Tabela 1. Rozkład procentowy odpowiedzi na pytanie „Czy spotkałeś się z którymś z poniższych rodzajów przemocy internetowej?” wśród wszystkich respondentów oraz z podziałem na płeć (K – kobieta, M – mężczyzna) i typ szkoły (P/G – szkoła podstawowa i gimnazjum, P – szkoła ponadgimnazjalna); N=974.

Czy spotkałeś się z którymś z poniższych rodzajów przemocy internetowej?	Ogółem	P/G	P	K	M
Poniżania kogoś z Twoich znajomych	43,3%	36,9%	51,5%	40,8%	45,6%
Ośmieszania kogoś z Twoich znajomych	44,3%	34,9%	56,5%	46,6%	42,1%
Straszenia kogoś z Twoich znajomych	25,6%	20,8%	31,7%	23,8%	27,3%
Szantażowania kogoś z Twoich znajomych	19,8%	16,2%	24,4%	17,7%	21,7%
Wyzywania kogoś z Twoich znajomych	44,6%	38,6%	52,4%	45,3%	43,9%
Podszywania się pod kogoś z Twoich znajomych	32,1%	26,0%	40,1%	33,7%	30,7%
Rozpowszechnia. kompromitujących mat. na temat kogoś z Twoich znajomych	28,6%	20,4%	39,2%	30,8%	26,4%
Nie spotkałem/am się	23,5%	27,4%	18,4%	22,7%	24,3%
Trudno powiedzieć	13,6%	17,2%	8,8%	13,1%	14,0%

Źródło: M. Bochenek, R. Lange, *Nastolatki 3.0 – Raport z ogólnopolskich badań*, wyd. NASK, Warszawa 2019.

⁸ J. Młyński, *Przemoc w rodzinie – skala zjawiska, ofiary przemocy i formy pomocy pracowników socjalnych*, „Studia Socialia Cracoviensia” 4 (2012), nr 2 (7), wyd. UKSW, Warszawa 2012, s. 143.

⁹ M. Bochenek, R. Lange, *Nastolatki 3.0 – Raport z ogólnopolskich badań*, wyd. NASK, Warszawa 2019.

Bezpośrednie doświadczenie przemocy internetowej (tabela 2) nie dotyczyło jedynie połowy badanych (51,2% udzieliło odpowiedzi „nie spotkałem/łam się”). Jednak prawie 41% nastolatków zadeklarowało, że doświadczyło bezpośrednio przemocy, która miała miejsce w Internecie w postaci: wyzywania (blisko 27%), ośmieszania (prawie 20%), poniżania (niecałe 16%), straszenia (13%), a także sytuacji podszywania się (ok. 12,1%). Ponadto prawie co dziesiąty respondent twierdził, że w przeszłości doświadczył rozpowszechniania kompromitujących materiałów na swój temat (9,2%) oraz był w Internecie szantażowany (9,1%).

Odnosząc się do bezpośredniego doświadczania przez nastolatków przemocy internetowej, można dostrzec, że jej ofiarami są uczniowie wszystkich poziomów szkół: podstawowych, gimnazjów oraz szkół ponadgimnazjalnych. Podobnie jak w pytaniu poprzednim, nie występuje istotna zależność ze względu na płeć badanych, przemoc internetowa dotyczy nastolatków bez względu na ich cechy społeczno-demograficzne¹⁰.

Tabela 2. Rozkład procentowy odpowiedzi na pytanie „Czy kiedykolwiek doświadczyłeś kogoś z poniższych rodzajów przemocy internetowej?” wśród wszystkich respondentów oraz z podziałem na płeć (K – kobieta, M – mężczyzna) i typ szkoły (P/G – szkoła podstawowa i gimnazjum, P – szkoła ponadgimnazjalna); N=951.

Czy kiedykolwiek doświadczyłeś kogoś z poniższych rodzajów przemocy internetowej?	Wszyscy	P/G	P	K	M
Poniżania Ciebie	15,9%	17,0%	14,6%	13,7%	18,2%
Ośmieszania Ciebie	19,5%	18,7%	20,6%	20,4%	18,5%
Straszenia Ciebie	13,0%	11,5%	14,9%	9,8%	16,2%
Szantażowania Ciebie	9,1%	8,4%	10,0%	8,4%	9,7%
Wyzywania Ciebie	26,8%	25,5%	28,5%	23,7%	29,8%
Podszywania się pod Ciebie	12,1%	10,2%	14,7%	12,8%	11,4%
Rozpowszechniania kompromitujących materiałów na Twój temat	9,2%	9,4%	8,9%	8,8%	9,6%
Nie spotkałem/am się	51,2%	52,9%	49,0%	53,9%	48,5%
Trudno powiedzieć	8,1%	9,1%	6,8%	6,8%	9,4%

Źródło: M. Bochenek, R. Lange, *Nastolatki 3.0 – Raport z ogólnopolskich badań*, wyd. NASK, Warszawa 2019.

Jak pokazują dalsze wyniki, niepokojące mogą być deklaracje największej części poszkodowanych respondentów, ponieważ blisko co trzeci pokrzywdzony w Internecie nie zgłasza problemu (32,5%). Nie podejmuje także żadnego innego działania, chociażby takiego jak rozmowy z bliskimi czy innymi osobami,

¹⁰ *Ibidem*.

które w takiej sytuacji mogłyby udzielić wsparcia. Z odpowiedzi respondentów wynika, że najczęstszą reakcją na cyberprzemoc jest zgłoszenie sytuacji administratorom stron lub portali, na których miało miejsce dane zdarzenie (twierdzi tak 27,3% badanych) oraz rozmowa z przyjaciółmi/znajomymi (24,3%) lub z rodziną (21,9%). Z badań wynika, że w sytuacjach, kiedy młodzi ludzie doświadczają przemocy w Internecie, niechętnie korzystają z pomocy instytucjonalnej (szkoła i inne powołane do tego instytucje). Na policję takie zdarzenie zgłasza zaledwie 5,2% badanych, niewiele więcej, bo jedyne 7,2%, zgłasza problem psychologom albo pedagogom szkolnym. W przypadku odpowiedzi „otwartych” (inne), dotyczących sposobów reakcji na agresję internetową skierowaną bezpośrednio w osoby badane, najczęściej pojawiały się deklaracje: „rozwiązuję problem sam/a”, bądź „porozmawiałem ze sprawcą” – częściej takie sytuacje dotyczyły chłopców niż dziewcząt (tabela 3)¹¹.

Tabela 3. Rozkład procentowy odpowiedzi na pytanie „Jeśli doświadczyłeś/aś przemocy internetowej, to jak zareagowałeś/aś?” wśród wszystkich respondentów oraz z podziałem na płeć (K – kobieta, M – mężczyzna) i typ szkoły (P/G – szkoła podstawowa i gimnazjum, P – szkoła ponadgimnazjalna); N=442.

Jeśli doświadczyłeś/łaś przemocy internetowej, to jak zareagowałeś/łaś?	Wszyscy	P/G	P	K	M
Szukałem/łam pomocy u rodziny, opiekunów	21,9%	23,6%	19,8%	32,7%	12,3%
Szukałem/łam pomocy u przyjaciół i znajomych	24,3%	21,7%	27,5%	32,6%	16,8%
Zgłosiłem/łam problem nauczycielom	8,2%	8,0%	8,4%	13,2%	3,7%
Zgłosiłem/łam problem do psychologa lub pedagoga szkolnego	7,2%	8,4%	5,6%	4,5%	9,5%
Powiadomiłem/łam organy ścigania (np. policję, prokuraturę)	5,2%	6,2%	4,1%	5,0%	5,5%
Zgłosiłem/łam problem na stronie, portalu lub serwisie, na którym miało miejsce zdarzenie	27,3%	24,1%	31,3%	29,5%	25,4%
Zgłosiłem/łam to instytucji, która specjalizuje się w walce z tym zjawiskiem w Internecie	5,5%	5,5%	5,5%	3,2%	7,6%
Nic nie zrobiłem/łam, nikomu nic nie powiedziałem/łam	32,5%	32,3%	32,7%	25,4%	38,8%
Inne	13,6%	12,3%	15,2%	9,5%	17,3%

Źródło: M. Bochenek, R. Lange, *Nastolatki 3.0 – Raport z ogólnopolskich badań*, wyd. NASK, Warszawa 2019.

Odnosząc się do przemocy słownej obecnej w cyberprzestrzeni, warto zauważyć, że uczniowie najczęściej byli świadkami dyskryminacji ze względu

¹¹ *Ibidem*.

na wygląd fizyczny – aż 55,3% badanych, ubiór (styl, typ ubrań) – 43,8%, jak również preferencje seksualne – 40%. Spora część respondentów spotkała się także z obrażaniem ze względu na kolor skóry – 39,1%, a prawie co trzeci badany widzi problem w agresji słownej ze względu na religię i wyznanie – 31,1%. Jedynie 18,2% badanych twierdzi, że nie zaobserwowało takiego zjawiska w sieci. Stanowczo częściej według badań świadkami przemocy słownej w Internecie byli uczniowie ze szkół ponadgimnazjalnych niż młodsi uczniowie ze szkół podstawowych. W przypadku najczęściej obserwowanych motywów przemocy słownej w Internecie (dotyczącej wyglądu, ubioru, sytuacji materialnej) to dziewczęta częściej były świadkami takich wydarzeń niż chłopcy (tabela 4)¹².

Tabela 4. Rozkład procentowy odpowiedzi na pytanie „Czy spotkałeś/aś się z obrażaniem w Internecie innych osób ze względu na...” wśród wszystkich respondentów oraz z podziałem na płeć (K – kobieta, M – mężczyzna) i typ szkoły (P/G – szkoła podstawowa i gimnazjum, P – szkoła ponadgimnazjalna); N=980.

Czy spotkałeś/aś się z obrażaniem w Internecie innych osób ze względu na:	Wszyscy	P/G	P	K	M
Wygląd fizyczny	55,3%	44,8%	69,0%	60,8%	49,8%
Ubiór (styl, typ ubrań)	43,8%	34,2%	56,5%	50,9%	36,9%
Sytuację materialną	29,0%	21,3%	39,1%	30,5%	27,5%
Religię, wyznanie	31,1%	21,1%	44,1%	27,9%	34,2%
Kolor skóry	39,1%	32,9%	47,3%	38,8%	39,5%
Narodowość	28,7%	20,3%	39,9%	25,5%	31,9%
Płeć	22,0%	15,8%	30,2%	20,4%	23,7%
Preferencje seksualne	40,0%	28,1%	55,6%	41,3%	38,7%
Poglądy polityczne	28,5%	17,1%	43,6%	27,0%	30,1%
Upodobania, zainteresowania, hobby	21,2%	15,2%	29,0%	21,0%	21,4%
Inne	2,9%	2,2%	3,8%	2,3%	3,4%
Nie spotkałem/am się	18,2%	24,9%	9,5%	14,6%	21,8%
Trudno powiedzieć	10,1%	13,2%	6,0%	10,4%	9,8%

Źródło: M. Bochenek, R. Lange, *Nastolatki 3.0 – Raport z ogólnopolskich badań*, wyd. NASK, Warszawa 2019.

Z deklaracji większości respondentów wynika, że nie doświadczyli oni bezpośrednio przemocy w sieci – aż 64,3% badanych. Respondenci, którzy zadeklarowali, że doświadczyli przemocy internetowej, byli najczęściej obrażani ze względu na: wygląd (11,1%), ubiór (6,3%) oraz upodobania i hobby (6,3%). Pozostałe z form internetowych ataków dotyczyły znacznie mniejszego odsetka respondentów. Częściej ofiarami ataków w Internecie padali uczniowie szkół średnich oraz chłopcy – różnice są jednak niewielkie (tabela 5)¹³.

¹² *Ibidem.*

¹³ *Ibidem.*

Tabela 5. Rozkład procentowy odpowiedzi na pytanie „Czy byłeś/aś w Internecie celem ataków ze względu na...” wśród wszystkich respondentów oraz z podziałem na płeć (K – kobieta, M – mężczyzna) i typ szkoły (P/G – szkoła podstawowa i gimnazjum, P – szkoła ponadgimnazjalna); N=973.

Czy byłeś/aś w Internecie celem ataków ze względu na:	Wszyscy	P/G	P	K	M
Wygląd fizyczny	11,1%	10,3%	12,2%	11,2%	11,0%
Ubiór (styl, typ ubrań)	6,3%	6,1%	6,6%	6,0%	6,6%
Sytuację materialną	4,1%	3,8%	4,4%	2,4%	5,6%
Religię, wyznanie	5,6%	4,9%	6,7%	3,2%	8,0%
Kolor skóry	2,7%	2,5%	3,1%	1,1%	4,3%
Narodowość	5,3%	4,6%	6,4%	1,9%	8,6%
Płeć	4,1%	3,6%	4,8%	3,2%	5,0%
Preferencje seksualne	3,8%	3,2%	4,6%	2,9%	4,7%
Poglądy polityczne	4,6%	3,3%	6,3%	2,9%	6,2%
Upodobania, zainteresowania, hobby	6,3%	6,4%	6,1%	6,2%	6,4%
Inne	2,7%	2,7%	2,6%	1,3%	3,9%
Nie byłem/am	64,3%	66,0%	62,1%	65,8%	63,0%
Trudno powiedzieć	11,9%	12,6%	10,8%	14,9%	9,0%
Ogółem	132,9%	130,1%	136,7%	122,9%	142,4%

Źródło: M. Bochenek, R. Lange, *Nastolatki 3.0 – Raport z ogólnopolskich badań*, wyd. NASK, Warszawa 2019.

Jak przeczytamy w *Niezbędniku Dobrego Nauczyciela*, młody człowiek inaczej postrzega zagrożenia niż osoba dorosła i ma tendencję do zaniżania ryzyka, co wzmacnia niebezpieczeństwo¹⁴.

Podobnie jak w przypadku odpowiedzi z zakresu cyberprzemocy i przemocy słownej w sieci, uczniowie rzadko deklarowali, że padali ofiarą przestępczości internetowej związanej z włamaniami na konto, kradzieżami czy wyłudzeniem. Aż 66,5% badanych nie doświadczyło żadnego z wymienionych w tabeli 6 typów przestępczości wirtualnej. Osoby, które już zostały w jakiś sposób poszkodowane, najczęściej doświadczyły włamania na konto e-mail lub na portalu społecznościowym (18% respondentów) oraz oszustwa przy transakcjach on-line (prawie 9% respondentów). Doświadczenia z przemocą słowną i cyberprzestępczością częściej spotykały starszych respondentów niż uczniów podstawówek i gimnazjów (tabela 6)¹⁵.

¹⁴ K. Piotrowski, B. Ziółkowska, J. Wojciechowska, *Niezbędnik Dobrego Nauczyciela*, Seria I, *Rozwój w okresie dzieciństwa i dorastania*, t. 5, wyd. IBE, Warszawa, 2014.

¹⁵ M. Bochenek, R. Lange, *op. cit.* (*Nastolatki 3.0...*).

Tabela 6. Rozkład procentowy odpowiedzi na pytanie „Czy w Internecie byłeś/aś poszkodowany/a w wyniku...” wśród wszystkich respondentów oraz z podziałem na płeć (K – kobieta, M – mężczyzna) i typ szkoły (P/G – szkoła podstawowa i gimnazjum, P – szkoła ponadgimnazjalna); N=962.

Czy byłeś/aś w Internecie celem ataków ze względu na:	Wszyscy	P/G	P	K	M
Włamania na konto e-mail lub na portalu społecznościowym	17,8%	15,5%	20,9%	16,6%	19,1%
Kradzieży tożsamości, podszywania się pod kogoś innego	7,5%	7,4%	7,6%	6,0%	9,1%
Groźby użycia przemocy w świecie realnym	6,8%	7,0%	6,6%	7,3%	6,3%
Oszustwa przy transakcji online (np. przy zakupach w Internecie)	8,7%	6,9%	11,0%	9,3%	8,0%
Włamania, kradzieży środków z konta bankowego	2,7%	2,8%	2,6%	3,5%	1,9%
Oszustwa związanego z kryptowalutami	1,7%	1,9%	1,5%	2,4%	1,1%
Ataku hackerskiego (np. ataki spammerskie, kradzież danych)	6,9%	6,8%	7,1%	7,2%	6,6%
Szantażu, próby wyłudzenia pieniędzy	3,6%	3,3%	4,0%	4,0%	3,1%
Kradzieży dóbr wirtualnych (np. przedmiotów w grach, punktów itp.)	7,8%	5,6%	10,8%	10,5%	5,0%
Inne	1,7%	1,9%	1,5%	2,8%	0,6%
Nie byłem/łam	66,5%	70,5%	61,0%	65,7%	67,3%

Źródło: M. Bochenek, R. Lange, *Nastolatki 3.0 – Raport z ogólnopolskich badań*, wyd. NASK, Warszawa 2019.

Rozważania na temat tego, które treści zamieszczane w Internecie są groźne, a które są zagrożeniem, jest jednym z głównych problemów przy próbach regulacji zachowań w Internecie. Dlatego też, realizując badanie, postanowiono przyjrzeć się także sytuacji, w której to nastolatki oglądają patostreamy (nacechowane wulgaryzmami, obscenicznością i/lub przemocą internetowe audycje *video*, często nadawane na żywo). Według deklaracji badanych uczniów oglądanie patostreamów w znacznym odsetku ich nie dotyczy, chociaż blisko co piąty uczeń według analizy danych sięgał po takie treści. Oglądanie patostreamów dwukrotnie częściej deklarowali chłopcy (blisko 32%) niż dziewczęta (14,9%). Badanie pokazuje także, że w kwestiach dotyczących patostreamingu występują nieznaczne różnice wskazań pomiędzy młodszymi i starszymi dziećmi (tabela 7)¹⁶.

¹⁶ *Ibidem*.

Tabela 7. Rozkład procentowy odpowiedzi na pytanie „Czy oglądasz tzw. patostreamy (nacechowane wulgaryzmami, obscenicznością i/lub przemocą internetowe audycje video, często nadawane na żywo)?” wśród wszystkich respondentów oraz z podziałem na płeć (K – kobieta, M – mężczyzna) i typ szkoły (P/G – szkoła podstawowa i gimnazjum, P – szkoła ponadgimnazjalna) i typ szkoły; N=966.

Czy oglądasz patostreamy?	Wszyscy	P/G	P	K	M
Tak	23,4%	20,8%	26,8%	14,9%	31,7%
Nie	65,9%	68,6%	62,2%	76,1%	56,0%
Trudno powiedzieć	10,7%	10,6%	11,0%	9,0%	12,3%
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: M. Bochenek, R. Lange, *Nastolatki 3.0 – Raport z ogólnopolskich badań*, wyd. NASK, Warszawa 2019.

Zbadano także, co jest powodem sięgania przez młodzież po patotreści. Najpopularniejszymi motywacjami do sięgania po nie były dla nastolatków ciekawość (24%) oraz rozrywka (22,9%). Warto również zaznaczyć, że aż 13% badanych wskazało, że trafiło na takie treści przez przypadek. Natomiast uczniowie starsi prawie trzykrotnie częściej niż młodszy trafiają na patostreamy przez polecenie znajomego (tabela 8)¹⁷.

Tabela 8. Rozkład procentowy odpowiedzi na pytanie „Dlaczego oglądałeś/aś patostreamy?” wśród wszystkich respondentów oraz z podziałem na płeć (K – kobieta, M – mężczyzna) i typ szkoły (P/G – szkoła podstawowa i gimnazjum, P – szkoła ponadgimnazjalna); N=328.

Dlaczego oglądałeś/aś patostreamy?	Wszyscy	P/G	P	K	M
Polecił mi to ktoś znajomy	9,5%	5,2%	14,7%	10,5%	8,9%
Z ciekawości	24,2%	23,7%	24,4%	25,4%	23,5%
Dla rozrywki	22,9%	24,3%	21,2%	15,8%	26,8%
Z nudów	14,1%	16,8%	10,9%	9,6%	16,4%
Przez przypadek	12,8%	12,7%	13,5%	19,3%	9,4%
Z innych powodów	4,3%	4,0%	4,5%	5,3%	3,8%
Trudno powiedzieć	12,2%	13,3%	10,9%	14,0%	11,3%
Ogólne	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: M. Bochenek, R. Lange, *Nastolatki 3.0 – Raport z ogólnopolskich badań*, wyd. NASK, Warszawa 2019.

Wnioski końcowe

Najważniejsze wnioski z badania przedstawiają się następująco:

1. Zdecydowana większość respondentów była świadkami przemocy internetowej, kierowanej przeciwko znajomej osobie.

¹⁷ *Ibidem*.

2. Najczęstszymi przejawami przemocy internetowej było wyzywanie, ośmieszenie i poniżanie; nie miały na to wpływu cechy socjodemograficzne badanych.
3. Bezpośrednio przemocy internetowej nie doświadczyła połowa badanych.
4. Prawie co trzeci nastolatek doświadczający przemocy internetowej nie zgłasza tego problemu, nie podejmuje żadnego działania, nie rozmawia z bliskimi czy innymi osobami, które mogłyby udzielić wsparcia w takiej sytuacji.
5. Jeśli z powodu przemocy internetowej poszkodowani podejmowali jakiegokolwiek kroki, najpopularniejszą reakcją było zgłoszenie problemu administratorom strony, gdzie zdarzenie miało miejsce oraz rozmowa z przyjaciółmi i rodziną.
6. W przypadku przemocy słownej w Internecie badane nastolatki najczęściej były świadkami dyskryminacji ze względu na wygląd fizyczny, ubiór i preferencje seksualne.
7. Większość badanych nie doświadczała cyberprzestępczości. Osoby, które zostały poszkodowane, doświadczały najczęściej włamania na konto e-mail lub na portal społecznościowy oraz oszustwa przy transakcjach on-line.
8. Większość nastolatków deklaruje, że nie ogląda patostreamów; jeśli już się to jednak zdarzy, częściej mają z nimi kontakt chłopcy niż dziewczęta.

Okres dorastania dla młodych użytkowników sieci wiąże się z silną potrzebą nowych doświadczeń, co częściowo jest powodem narażania się nastolatków na szkodliwe treści albo wystawiania się na ryzyko cyberataków. Bez wątpienia internetowa rzeczywistość jest obszarem pełnym przemocy, z którą dzieci – jako jej stali użytkownicy – nieustannie mają do czynienia. Internet jest domeną ludzi młodych i to oni zazwyczaj wprowadzają w ten świat ludzi dorosłych, ale to do działań dorosłych należy opieka i wsparcie dzieci w użytkowaniu tak niebezpiecznej przestrzeni, jaką jest rzeczywistość wirtualna.

Mariola Kowalczyk jest absolwentką kognitywistyki oraz socjologii KUL, doktorantką na Wydziale Nauk Społecznych (Katedra Makrostruktur i Ruchów Społecznych), specjalistką Pracowni Badań Społecznych NASK Państwowego Instytutu Badawczego. Jej zainteresowania badawcze to socjologia wizualna, fotografia socjologiczna i społeczna, dodatkowo: neuronauki, praca ludzkiego mózgu, w tym szczególnie zaburzenia emocjonalności i osobowości.